

Kelemen Lajos

Kezdet és körülmény

Kalász Márton intellektuális életrajzához¹

Melyik fiatal költő szemében nem fiatal a világ? Fiatal a világ akkor is, ha nem derűs, ha nem egészséges. Aki igazán fiatal, nehezen bír a lelkével. Annak a harmónia hiánya, vagy a fájdalom éppúgy hozzátesz a fiatalághoz, mint a kiegyensúlyozottság, mint az öröm.

A fiatalság, egy olyan életben, amely alkot, relatív; egyszerre kötik többletei és hiányai. „Azt hiszem, most megjön a hó, / nagyon csügg már a menny alatt. // Különben mindegy. Itt a tél, / miért ne lenne hát havas?” – tűnődik el a *Mohácsi vázlatban* a pályakezdő Kalász Márton. Nemsokára a *Percenként lázban* című versében látjuk viszont: „széljárta függönyön arc vilan át, / s kő-rácsok, vizek folytatják tovább / zsúfolva lelkemet napestig”. Az egész tépelődésből, a képekre eszmélésből, amit a vers-én a bizonytalankodástól a némileg erőltetett jelentőségig csavar, s akármilyen banálisan ejti is ide: „csupa verset írok”, nem annyira a szavak kombinált értelme a megragadó, hanem a szolid, egyelőre szerényebb fokú lelki valóság hangoztatása. Mégis, ebben végre benne van a fiatal ember számára életbevágó sorsgesztus; benne van az, hogy e fiatal embert, futó benyomásaira, a világ gesztusaira, érzelem-mozzanataira adott reflexiói, a líra megfoghatatlan, ám örök-találó véletlenjei ugyan egy épphogy földerengő, lelkileg még kontúraltan, de a csak-test világnál kétségkívül tágasabb perspektívájú, magas valósághoz fűzik; a metafizikai léthez. A szellem metafizikai erejének sejtelmén túl, mindez egyelőre nem jelent sem többet, sem kevesebbet egy majdan beteljesülő ígéretnél: Kalász Mártonnak csakugyan tényleges mondanivalója lesz a világ számára.

De ki is ő személyében?

Kalász Márton 1934. szeptember 8-án született, születési helye a baranyai Somberek. A költő gyermekkorában a magyarok mellett Somberek lakossága nagyobb részt német, kisebb részt szerb nemzetiségű.

Azt, hogy milyen is gyermeknek lenni, sokkal később, visszanézve látja az ember.

Mondják, a gyermekkor: napfény, szélzúgás, békés,

nagy havak ideje, megindult, boldog misztérium – távolokból, ahonnan kontúrokat oldó nosztalgiával és szeretettel néz vissza az ember, talán ilyen is a gyermekkor. Vagy épp ennek ellenkezője.

Kalász Márton első nyelve a német, a keresztségben a Krisztmann Márton nevet kapja. (1954-ben magyarosít Kalász Mártonra.) Gazdálkodó szülei: a vaskúti származású Krisztmann József és Michelisz Erzsébet, aki somberekre születésű. (Kalász apai ősei 1760 körül kerültek Vaskútra, anyai ősei 1745 táján Somberekre.) A leendő költőnek, ugyan a külső szegénységben leghamarabb érkező élménye a szeretet, nincs könnyű gyermekora; kényszerekkel kell szembesülnie. Ez is egyike Kalász Márton iskoláinak. 1948 tavasza Mohács-szigeten éri, Sárhátton egy nagygazdánál cselédsorsot visel. (Arról, hogy a szolgálat súlya alatt miként keseredik, komorul el az otthontól elszakadt gyerekmber, durva körülmények közt, testi-lelki súlyokat viselve, sokat elmond

¹ A Magyar Művészeti Akadémia megbízásából készült tanulmány kibővített változata.

Kalász korai, riportszerű, *Szegődés* című elbeszélő költeménye.) Ösztönös, kéretlen, kénytelen újabb tapasztalat-felvétel számára bizonyos államhatalmi erők országos nekiszabadulása; a történelmi trauma, amelyről azután jó darabig csak pusmoghat az ország, vagy inkább szájjárasán hallgatnak az úgynevezett szocialista korszak múltat barkácsolgató krónikásai; meglehet, ma sem biztos, hogy társadalmi közismeret a környező népcsoportokat ide-oda terelő ki- s betelepítés. 1945-ben bukovinai székelyeket telepítenek Kalász szülőfalujába, rá két évre Pozsony környéki magyarokat, és 1948 koranyarán kezdődik a német kitelepítés. Nem az első eset hányt-vetett múltunkban, hogy a közösséggé békült nemzetől és nemzetiségtől vissza akarja venni a békét egy riasztóan abszurd uralom; megint az lesz vétkes, akire a vétkezés bélyegét kedve szerint ragasztja a kény. „Közvetlen környezetemben – emlékezik Kalász Márton az *Atossza királynő álma* című kötet lapjain –, mihelyt, mondjuk, magyarul kellett megszólalniuk, apámat kivéve mindenki hibásan beszélt. (...) 1945 tavaszán hihetetlen gyorsasággal meg kellett tanulnunk magyarul, az iskolában többé nem fogadtak el német feleletet. S közben a falu képe is átalakult. Mindenfelől jöttek hozzánk telepes magyarok. Nyár végére több csapatban a bukovinai székelyek. Ők voltak aztán a nyelviskolám (...) De ért engem tisztántúli, nyugat-dunántúli, délvidéki, palócos fölvidéki s más nyelvhatás is. Amikor középiskolába kerültem, irodalomtanárom nem tudta megfejteni, valójában milyen nyelven beszélek is én magyarul. (...) De miért nem akartam soha német verset írni? Irodalmi hatás mindkét nyelven ért, Petőfi verseit olvastam magyarul, Heine verseit, a *Dalok könyvét* németül. S végül németül gondolkodtam, a magyarul kimondott vagy leírt szót előbb hamar le kellett magamban fordítanom. Ez a művelet a tanult nyelv mind természetesebb használatával maga is egyre természetesebben megy végbe, s lassan önműködővé válik. Azt hiszem, végképp magyarul gondolkodni az ötvenes évek elején kezdtem.”

A német nyelvű elemi iskolát, amelynek 1940-től kisdiákja, 1949-től a tanulás, a bővebb ismeretfejlesztés új államosa követi, kiszakadás a falusi milióból: Kalász Pécsen, a cisztercitáknál diákoskodik. Mivel korábban is próbálgatja a nyelvet versbe törni, Pécs nem válhat egy pillanat alatt költői szülőhelyévé – de a beavatás városa. A városban 1952 óta megjele-

nő, Szántó Tibor szerkesztette *Dunántúl* közli, ahogy közli például Kassákot, Kodolányit, Szabó Lőrincet, Tamásit, Mándyt. A *Dunántúl* (húsz lapszáma mellett) könyveket is kiad; a *Dunántúli Magvető* kiadásában jelenik meg Kalász Márton első kötete, a *Hajnali szekerek*, 1955-ben. A kezdő költő huszonegy éves. Egy hazugságmentes, műves, szeretettel teljes, az életet és a látást a költészet egyetlen forrásának tekintő, ellesett versmintákkal teli könyvvel áll elő. S furcsa tavasz az ifjú lírikusé. „... a fűzfák kopaszok még; / sok águk átlátszón mered. / Közöttük olyanok a csonkok, / mint a meggörbült emberek.” (*Kora tavasz*). Mennyi felületi rajz, mennyi zsáner a *Hajnali szekerekben*! S hányszor csikordul, reccsen a zsáner! „vad üvöltéssel fölugornak / kikbe a villám belevág” (*Nyári zivatar*). Nem újság, de nem árt emlékeztetni: abban az időben vagyunk, amikor, országosan nézve, általános hatalmi hitványság tombol. Az ötvenes évekénél torzabb, retardáltabb kort, s a totális történelmet életveszélyesebben kevészer volt kénytelen cipelni a nemzet. Még nem jött el, de már közel a forradalom.

A Pécs otthonosságában bontakozó fiatalembert egyszer s mindenkorra a költészet keríti hatalmába (visszamenőleges emlék: cisztercita diákként még küzd a magyar nyelvvel, meséli is pályakezdése emlékezetében, hogy a költő „Ágoston Júlián utolsó kétségbeesett kifakadása úgy hangzott: »Édes fiam, milyen nyelven beszélsz te magyarul?« Azt jelentette ez már, hogy nem nyelvtani hibákat halmozok, hanem otthoni nyelvtanulási buzgalmamban a bukovinai székelyek páratlanul archaikus nyelvétől a hozzánk települtek délvidéki, vasi, nyírségi, felvidéki akcentusáig naivul és elszántan elegyítve büszkén olyan mondatokat vágtam ki óráinkon, hogy harsány nevetés kísérte időnként produkcióimat. De ez már a szeretet derűje és csúfolkodása volt osztálytársaimban, s nem féltem.” — *Atossza királynő álma*.) Mire Kalász Márton, alig túl a kamaszkoron, társak, (pályájukon haladó és pályájukat alakítgató) író társak közelébe kerül, németül már végigarszolt Goethe *Faustján*. Adyval, József Attilával ismerkedik. Olvas Claudelt, ismerős neki Apollinaire, Eliot, Rónay, Vas, Jékely, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, és nem kimondott merészség feltételezni, hogy azt a költőt is ismeri, akinek a műveivel a maga kezdeti darabjai csaknem összetéveszthetők: Illyés Gyulát. De ami a pályakezdő lélektörténetét illetően a legdöntőbb: Várkonyi Nándor, Szántó Tibor, Lovász Pál, Bárdosi Németh János,

Gáll István, Takáts Gyula, Weöres Sándor, Galsai Pongrác, Bertha Bulcsu, Tüskés Tibor, Lázár Ervin városában összetalálkozott egy józan és bölcs, szigorú, latinos szemléletéről ismert költőmesterrel; a költővel, aki jó darabig segítője és példaképe lesz a fiatal Kalász Mártonnak. Sőt, a fiatal költő majd egy teljes kötetét (*Változatok a reményre*) ajánlja neki: ő Csorba Győző. Az egyszerre robosztus, lélekértő, ugyanakkor mérnökien tárgyias-filozofikus, a fogalmak világában is önérzetes magabiztossággal közlekedő s elmélyülni képes lírikus. Nem túl hosszú idő múltán földrajzilag elválnak útjaik. De több mint beszédes, hogy Kalász a hatvanadik életéve küszöbén megjelenő *Tört mi* című kötetében verset küld egykori mesterének. „...hatalmas üvegből / kortyolunk, körben, ahányan vagyunk, mongol esti csillag / csúszkál előttünk fönt, mi az áradás jegén lent...” (*Sztyepp – 1.*)

Személyileg akármekkora súly nehezedik a vállára, költőéletének kezdete *preindividuális* létezés; a Kalász-féle versalany nemcsak minden dolgok sűrűjétől, egyelőre még attól is messze van, hogy saját lelke teljes mélységéig érjen; szimbólumai lappangó szimbólumok, metafizikája jobbára egy kisrealizmust keretező fantázia, de megvan a lendület, a sejtés, az öntudat, hogy a világ számára érdekesnek, jelentőségteljesnek kell lennie. Az *én* szenzációja egy fiatalemberben a legtermészetesebb esemény. Nagy szomjasan ekkortól ébred a vágya utolérendő, senki más által nem gyanított titkok után.

És Kalász Mártont könnyű rajtacsípni, kezdeteitől fogva a talányok költője („milyen homályt kerestem, / miféle békét” – így a *Berzsenyi olvasása után*); a titok vonzza, mely „egész különös kaput kitár”. (*Utat nyit*)

Mindjárt nem készre-érett költő. Amit közvetlen környezetében lát, érzékel, attól nemigen tud elszakadni. Még sokkal több benne a kívülről ható alkotói akarat, az érzékletekben rejlő többlet erőltetése, a dolgok lényegismeretével való körülbelül-érintkezés, az árnyalatok iránti fogékonyság akarása is; a nagy végokokhoz, minden költészet örök tárgyához messze még az út. Kibontakozása valamelyest (igaz, távolról) az Ady-típushoz hasonlatos, nem azonnal kész, forró vagy meghökkentő – nívós, de nem mindjárt mutatja, mi mindent lesz képes összetevészetlenül kifejezni; lineárisan nevelődő alkotó, egyelőre szemléleti lehetőségeinek távolában sejtlenek majdani saját metafizikai princípiumai; költői természet

kötetek lépcsőin edződve, egy-egy útkereső lírai állásfoglaláson túl talál rá igazi magára.

Életútja is kanyarokat ír le. 1948 tavasza Mohács-szigeten találja. Mindössze négy esztendő leforgása alatt, 1953-tól 1957-ig, nagy vándor a kis hazában, Vajszló, Siklós, Villány, Szigetvár, Budapest, Dunaújváros – otthonok, geográfiai pontok; az Ormánságban állami gazdaságban dolgozik, Siklóson és Szigetváron népművelődési előadó, 1958 és 1960 között a Falurádió riportere, 1960 és 1970 között pedig az Európa Könyvkiadó szerkesztője, 1964-ben Berlinben jár. 1971-től számolva három évig a berlini Magyar Kultúra Háza munkatársa, s ugyancsak három esztendőn át, 1991-94 között a stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatási Központ igazgatója. Itthon közben másfél évtizeden át az Új Írás munkatársa, rovatvezetője (1970-85), 2001-től 2007-ig a Magyar Írószövetség elnöke. A vázlat szerint sem, és a vázlatból kikínálkozó életszimbólumok alapján sem átlagos, a legkevésbé sem körülvattázott pálya a Kalász Mártoné. Lelke jelképes raktárait zsúfolhatta élményekkel. Ám valószínűleg bizonytalan ösvényre lép, aki e jelképes raktárak felől indulva keresgéli egy költészet őslényegét. „Az élmények bármilyen nagy számmal adódnak, nem képesek arra, hogy az irodalmat befolyásolják. Az, hogy egy írónak micsoda élményei vannak – az (így nézve) mellékes!” – dörgi Babits *Az irodalom elmélete* című esszéjében. Ha nem az élmény, legalábbis nem az döntőképpen, akkor bizonyára a talentum, a vérmérséklet, egyáltalán a személyiséget felszólító vágy és akarat törvénye, és ráadásképpen, az összes múlt generációs vonalának lelegején gomolygó gazdag ősközzel együtt, legalább még egy valami tereli a költőt: olvasmányai, amelyek többnyire esetlegesen érkeznek, de formácul, mintácul tökéletesen megfelelnek. S a költő nyelvezete is innen finomodik, gazdagodik. A hallott és olvasott szavakból, lassan, könyvről könyvre kiérik egy egészen sajátos versbeszéd. A lírikus különös képzeteivel fokozatosan azonosul a nyelvfantázia.

Kalász most tanulja, mit is jelent nyelvi értelem-ben a mérték: soha kevesebbet, se soha egy szóval sem többet a kellenél. Ez a saját kereteit feszegető tömörség és a vele járó feszültség egyre inkább a költő keze alá dolgozik, s egyre eszméltetőbb: hogyan lehet bizonyos elemeket, észrevételeket, motívumokat merőben új sorrendbe kombinálni. Egy helyütt

„tündéri oxidációt” említ, az *Ámulat*ban azt kérdi: „El tudom egyszer mondani, mi ad / varázs-szegélyt e lomha alkonyoknak?” Ami most még alkalmi felfedezés, rádöbbenés, Kalász Márton csúcsmájának kibontakozásakor már a költő természetének része. Ez a jövő.

Pillanatnyilag a művesség tökéletes gyakorlatában, a fiatal költők jellegzetes szorongásaival, Kalász Márton készen áll rá, hogy életének lényege az alkotásban játszódjék. Beletelik némi időbe, mire csakugyan jelentős költő lesz. S jövőjét illetően akármit sejt, érez, azt a jövőt nem méri túl, ha gazdag ígéretet lát benne.

Kovács Johanna: Futók

